

พิมพ์ครั้งที่ ๓

ศิลปวัฒนธรรม
ART & CULTURE
ฉบับพิเศษ

ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์

ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และการจิตสำนึก

ศ. ดร. ธงชัย วินิจจะกุล คำนำเสนอ

บุรุษ | เอชอาร์คอนดักต์

ชาติไทย,
เมืองไทย,
แบบเรียนและอนุสาวรีย์
ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก

ชาติไทย,
เมืองไทย,
แบบเรียนและอนุสาวรีย์
ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก

นิธิ เอียวศรีวงศ์

ศรีอยุธยา

ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์
ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก

• นิธิ เอียวศรีวงศ์

พิมพ์ครั้งแรก : กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : มิถุนายน ๒๕๔๗

พิมพ์ครั้งที่ ๓ : พฤศจิกายน ๒๕๕๗

ราคา ๑๘๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

นิธิ เอียวศรีวงศ์.

ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์.

-พิมพ์ครั้งที่ ๓.-กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๗.

๒๐๘ หน้า.-ประวัติศาสตร์).

๑. ไทย-ประวัติศาสตร์ I ชื่อเรื่อง.

959.3

ISBN 978 - 974 - 02 - 1350 - 6

สำนักพิมพ์มติชน

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคะนาท, สุพจน์ แจ็งเร็ว, นงนุช สิงหเดชะ
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : กิตติวรรณ เตจวิเศษ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : จุฬิรัตน์ ทิมวัฒน์
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุญปาน
- บรรณาธิการสำนักพิมพ์ : พัลลภ สามสี
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : อพิสิทธิ์ ธีระจารุวรรณ
- พิสูจน์อักษร : โชติช่วง ระวีวัน, พัทธมนลิน อินทรหอม
- ปลูกเล่ม : อัสรี เสนีวรวงค์
- ศิลปกรรม : นุสรุา สมบูรณ์รัตน์
- ออกแบบปก : สุลักษณ์ บุญปาน
- ประชาสัมพันธ์ : กานตสินี พิพิศพัทธกาน

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) : ๑๒ ถนนเทศบาลนครกลาง

ประชาชนิเวณคณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๑๒๓๕

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๕๘๑๘

แม่พิมพ์สี-ขาวดำ : กองงานเตรียมพิมพ์ บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนครกลาง ประชาชนิเวณคณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๐๐-๒๔๐๒

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด ๒๗/๑ หมู่ ๕ ถนนสุขาประชาสรรค ๒

ตำบลบางพูด อำเภอบางกรัค นครหนบุรี ๑๑๑๒๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๔-๒๑๓๓, ๐-๒๕๔๒-๐๕๙๖

โทรสาร ๐-๒๕๔๒-๐๕๙๗

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานต จำกัด (ในเครือมติชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนครกลาง ประชาชนิเวณคณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๐, ๓๓๕๑

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๙๐๑๒

Matchon Publishing House a division of Matchon Public Co., Ltd.

12 Tetsabannaruean Rd, Prachinwate 1, Chatuchak, Bangkok 10900 Thailand

หากสถาบันการศึกษา หน่วยงานต่างๆ และบุคคล

ต้องการสั่งซื้อจำนวนมากในราคาพิเศษ

โปรดติดต่อโดยตรงที่ บริษัทงานต จำกัด

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑๑ ต่อ ๓๓๕๓

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๙๐๑๒๓

หนังสือเล่มนี้พิมพ์ด้วยหมึกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
เพื่อปกป้องธรรมชาติ และสุขภาพของผู้อ่าน

พิมพ์ที่
นคร-นทชนนอยตกรัค
www.greenread.com

สารบัญ

คำนำจากสำนักพิมพ์	(๖)
ชาติไทย, เมืองไทย และนิธิ เอียวศรีวงศ์	(๘)
๑. วัฒนธรรมคือระบบความสัมพันธ์	๓
๒. กติที่เกี่ยวข้องกับรัฐของประชาชนไทย จากวรรณกรรมปักษ์ใต้	๗
๓. ชาติไทยและเมืองไทย ในแบบเรียนประถมศึกษา	๕๐
๔. สงครามอนุสาวรีย์กับรัฐไทย	๗๕
๕. ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไทย	๑๐๕
๖. รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย	๑๑๕
๗. ชาตินิยมในขบวนการประชาธิปไตย	๑๔๕
งานเขียนของศาสตราจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์	๑๖๕
ดัชนี	๑๖๘

คำนำจากสำนักพิมพ์

นิตยสาร *ศิลปวัฒนธรรม* ฉบับแรกออกวางตลาดในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๒ โดยมีสุจิตต์ วงษ์เทศ เป็นเจ้าของและบรรณาธิการ. หลังจากที่มีนิตยสารนี้ได้ดำเนินกิจการมาไม่นานนัก อาจารย์นิติ เศรษฐศาสตร์ ก็ได้เริ่มเขียนบทความให้ลงตีพิมพ์. บทความชิ้นแรกนั้นคือ “ความล้ำลึกของน้ำเน่าในหนังไทย” ลงตีพิมพ์ในฉบับประจำเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๓. นับแต่นั้น อาจารย์นิติก็ได้เขียนบทความส่งมาให้ นิตยสาร *ศิลปวัฒนธรรม* เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ยังไม่มีส่วนที่อาจารย์เขียนเป็นเล่มต่างหาก และได้มอบหมายให้พิมพ์ในชุด *ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ* อีกหลายเล่ม.

งานเขียนของอาจารย์นิติที่ทางสำนักพิมพ์มติชนนำมาจัดพิมพ์รวมเป็นเล่มนี้ เกือบทั้งหมดเป็นบทความที่ลงตีพิมพ์ในช่วงสิบสามปีแรกของนิตยสารฉบับนั้น. มีอยู่บางชิ้นได้ลงตีพิมพ์ในนิตยสารอื่นๆ ซึ่งในการนำมารวมพิมพ์ไว้ในที่นี้ด้วย ก็เป็นความประสงค์ของท่านผู้เขียนเอง โดยเหตุผลว่า เพื่อให้เนื้อหาของงานในชุดนั้นๆ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น. และก็มีอยู่บางชิ้น ที่มีได้นำมารวมพิมพ์ไว้ในที่นี้ ทั้งด้วยเหตุผลที่ว่าผู้เขียนเห็นว่างานชิ้นนั้นๆ มีข้อบกพร่องอยู่, และทั้งด้วยเหตุผลที่ว่างานชิ้นนั้นได้เคยตีพิมพ์เป็นเล่มเฉพาะมาแล้ว. อย่างไรก็ตาม ทาง

สำนักพิมพ์มติชนที่ได้จัดทำบรรณานุกรมบทความของอาจารย์นิติ
ทั้งหมดที่ลงตีพิมพ์ในนิตยสาร *ศิลปวัฒนธรรม* ตั้งแต่ปีที่ ๑ มาถึงปีที่
๑๓ ไว้ด้วยในตอนท้ายของแต่ละเล่ม. สำหรับผู้อ่านที่ปรารถนาจะติดตาม
หาอ่านงานที่มีได้นำมารวมไว้ที่นี่ ก็จะหาได้โดยง่าย.

ในการรวมพิมพ์คราวนี้ ทางสำนักพิมพ์มติชนได้จัดแบ่งบทความ
ทั้งหมดออกเป็นสี่เล่มตามลักษณะของบทความแต่ละชิ้น, ดังนี้.

(๑) *กรุงแตก, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย*

(๒) *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์*

(๓) *โซน, คาราบาว, น้ำเน่าและหนังไทย*

(๔) *ผ้าขาวม้า, ผ้าซิ่น, กางเกงใน และ ฯลฯ*

การจัดแบ่งหมวดหมู่ดังนี้ อันที่จริงก็เป็นการจัดโดยกว้างๆ
เท่านั้น. ชื่อรองของหนังสือแต่ละเล่มดูเหมือนจะบอกไว้โดยชัดเจน
พอสมควรแล้วว่า แต่ละเล่มนั้นมีบทความในประเภทใด.

นอกจากจะได้จัดแบ่งเช่นนี้แล้ว ทางสำนักพิมพ์มติชนยังได้
ขอให้นักวิชาการที่ท่านเขียนคำนำเสนอ (introduction) ให้กับแต่ละ
เล่มด้วย. แลละ, ทรรศนะที่ปรากฏในคำนำเสนอดังกล่าวนั้น ย่อมเป็น
ข้อความเห็นส่วนตัวของนักวิชาการท่านนั้นๆ เอง. ข้อปรารถนาของ
ทางสำนักพิมพ์ก็คือให้คำนำเสนอนี้เป็นที่เปิดประเด็นการวิพากษ์
วิจารณ์ต่อไป-ทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย.

สำนักพิมพ์มติชนหวังว่า งานรวมชุดนี้ของอาจารย์นิติ เชี่ยวศรี
วงศ์ จะได้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่วงวิชาการไทยและแก่สาธารณชน
ในวงกว้าง, ดังที่บทความแต่ละชิ้นของท่านได้เป็นมาก่อนแล้ว.

สุพจน์ แจ็งเรื่อ

บรรณาธิการฉบับรวมพิมพ์ครั้งแรก

พ.ศ. ๒๕๓๘

ชาติไทย, เมืองไทย
และนิติ เอียวศรีวงศ์
(พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๓๘)

นิติ เอียวศรีวงศ์มิได้เค้นดั่งเป็นข่าวอย่างที่ชาวบ้านร้านตลาด หรือแม้แต่ผู้คนในแวดวงการเมืองและธุรกิจจะรู้จัก แต่ในหมู่ปัญญาชน ซึ่งคงเป็นผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ ชื่อนิติ เอียวศรีวงศ์ ไม่จำเป็นต้องมีการแนะนำ, มีหลายคนรู้จักใกล้ชิดนิติทั้งในฐานะมิตรและศิษย์เสียยิ่งกว่าผู้เขียน (ค่าน้ำ), แต่ด้วยเหตุที่ผู้เขียนไม่เคยใกล้ชิดกับนิติไม่ว่าในฐานะใดๆ, หากเป็นเพียงศิษย์ร่วมวิชาชีพและผู้นิยมผลงานของนิติ ทั้งที่เป็น นักประวัติศาสตร์ และเป็นปัญญาชนของสาธารณชน จึงขอถือโอกาส วิเคราะห์นิติ เอียวศรีวงศ์และชื่อเขียนในเล่มนี้ตามสายตาของผู้ติดตาม อยู่ห่างๆ ซึ่งมีอิสระในการอ่านและตีความข้อเขียนของนิติมากกว่าคนใกล้ชิดทั้งหลาย สารสำคัญของค่าน้ำนี้คือ การวิจารณ์, ตั้งคำถาม จำนวนมากต่องานของนิติ เพื่ออภิปรายเลยออกไปถึงสำนึกในชาติและ ความเป็นไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลง, ผู้เขียน (ค่าน้ำ) ขออาศัยงานของ

นิธิเป็นตัวกลางเพื่อสะท้อนบางแง่ที่นิธิเองคงปฏิเสธ, สะท้อนผู้อ่าน, และสะท้อนความเป็นไปในสังคมที่ข้อเขียนในเล่มนี้ช่วยสื่อให้เห็นได้

๑

นิธิเป็นศาสตราจารย์ทางประวัติศาสตร์และสารพัดอย่าง; เขาเป็นชาวไทยจีนที่เข้าใจวัฒนธรรมไทยดีที่สุดคนหนึ่ง จึงมักจะพูด (เขียน) ถึงอะไรต่อมิอะไรจากมุมมองแบบไทยๆ บ่อยครั้ง (ใกล้เคียงกับ “จปด.” สุจิตต์ วงษ์เทศ และ “ไทยฝรั่ง” ไมเคิล ไรท์). คุณสมบัติข้อสำคัญของนิธิที่ทำให้เขาเป็นนักคิดนักวิจารณ์ที่ดีที่สุดในเวลานี้ คือฐานความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับสังคมไทยที่ศึกษาสั่งสมมานับสิบปี จนหล่อหลอมเป็นแนวคิดมุมมองที่ไม่ค่อยเหมือนใคร. นอกจากนั้นนิธิยังมีความสามารถในการใช้ภาษาความเรียงที่กระชับชัดเจนอย่างมีรสชาติ, รวมถึงความสามารถที่จะใช้และเล่นกับแนวคิดและทฤษฎีทางวิชาการจากตะวันตกทั้งเก่าใหม่และตามสมัยนิยม โดยไม่ลืมหูลืมตาจะย่อแนวคิดเหล่านั้นจนกลายเป็นของเขาเองในภาษาไทยเสียก่อน.

คุณสมบัตินี้ขอฝากให้สังเกตคู่กับประการหนึ่งก็คือ ข้อเขียนในนาม “นิธิ เอียวศรีวงศ์” ยังรักษาน้ำเสียงลึกลับของผู้ชายไทยๆ ไว้เต็มเปี่ยม และไม่คอยปิดบังการใช้สายตาแบบผู้ชายในการวิเคราะห์วิจารณ์หลายครั้ง. นิธิจึงมักจะเสนอแง่คิดที่ลึกซึ้งและผู้อ่านไม่เคยคิดมาก่อน. แต่ข้อเขียนของเขามักแฝงด้วยลีลาขี้เล่น และพลุกพลัน (ชน) อยู่ลึกๆ แม้กระทั่งเมื่อเขากระเช้าเข้าแห่กับอำนาจ. ข้อเขียนของนิธิจึงจริงจัง แต่อ่านสนุก, ตรงไปตรงมาแต่ซับซ้อน, และทั้งคมทั้ง “ร้าย”, เปิดหูเปิดตาผู้อ่านจนสว่างไปหมด.

๒

ข้อเขียนส่วนใหญ่ในเล่มนี้เขียนขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๕๓๒-๒๕๓๗ และชิ้นหนึ่งเขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖. ประเด็นเรื่อง รัฐไทย, ชชาติ

ไทย เป็นความหมกมุ่นของวงวิชาการไทยที่ผูกพันอยู่กับการเมืองไทยในช่วงทศวรรษ ๒๕๒๐ ท่ามกลางความผันผวนเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของสังคมไทย. ในครั้งนั้นเชื่อกันว่า การวิเคราะห์พัฒนาการของสังคมได้ถูกต้องเป็นภารกิจชี้เป็นชี้ตายว่าสังคมไทยจะไปทางไหนและด้วยวิถีใด. การวิเคราะห์เน้นไปที่โครงสร้างอำนาจ, พัฒนาการของทุน, รัฐ, ชนชั้นและประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสังคมไทย ด้วยแนวคิดวิธีศึกษาที่เรียกอย่างกว้างๆ รวมๆ ว่า เป็นการศึกษาระเบียบเศรษฐกิจการเมือง. ความหมกมุ่นในประเด็นดังกล่าวในช่วงนั้นทวีความสำคัญมากขึ้นเมื่อคำตอบสำเร็จรูปในแนวสังคมนิยมลดความน่าเชื่อถือลงเรื่อยๆ, ชี้ว่าการค้นคว้าทางวิชาการในกระแสเช่นนั้นกลับมีส่วนทำให้ความมั่นใจในคำตอบสำเร็จรูปใดๆ พังทลายลง. เมื่อย่างเข้าสู่ปลายทศวรรษ ความผันผวนและขัดแย้งของสังคมคลี่คลายลง จนการวิเคราะห์รัฐและชาติไทยในแบบดังกล่าวไม่เป็นเรื่องคอขาดบาดตายอีกต่อไป.

นิธิมีส่วนร่วมในการค้นคว้าในช่วงดังกล่าวด้วยผลงานทางประวัติศาสตร์ที่ก่อให้เกิดผลสะท้อนต่อความรู้ของเราอย่างน้อยในสองปริมณฑลด้วยกัน. *ประการแรก* คือการตรวจสอบวิพากษ์วิจารณ์ความรู้ประวัติศาสตร์ตามมาตรฐาน ทั้งในแง่องค์ความรู้, ปรัชญา และแนวคิดทางประวัติศาสตร์ และวิธีการศึกษา, *ประการที่สอง* คือข้อเสนอว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมขนาดใหญ่ของสังคมที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะกรุงเทพฯ เมื่อแรกเป็นราชธานี. ผลสะท้อนประการแรกปรากฏในรูปของวิชาการ ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเปลี่ยนรูปโฉมไปอย่างมากในระยะ ๒๐ ปีที่ผ่านมา. ผลสะท้อนประการหลังยังไม่มี การประเมินและยังไม่มีข้อวิจารณ์งานดังกล่าวของนิธิอย่างจริงจังแต่อย่างใด, เว้นเสียแต่ในหมู่นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นอกประเทศไทย ที่กำลังเพ่งมองคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ และ ๑๘ (ไม่ใช่ ๑๙) ว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของทั้งภูมิภาค. งานของนิธิเป็นส่วนหนึ่งของการถกเถียงดังกล่าว.

การค้นคว้าอภิปรายเรื่องรัฐไทย, ชาตไทย ที่ดำเนินต่อมาจนถึงขณะนี้ ซึ่งดูเหมือนเป็นมรดกตกทอดจากทศวรรษก่อน แต่ที่จริงกลับอยู่ภายใต้ภาวะการณ์ใหม่. การศึกษาค้นคว้ารัฐไทยในเชิง “เศรษฐศาสตร์การเมือง” ยังคงดำเนินต่อมา แต่เปลี่ยนภารกิจไป. สังคมไทยเร่งเป็นสังคมอุตสาหกรรมอย่างไม่คิดชีวิต และดูเหมือนจะเป็นหนทางอนาคตที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ยกเว้นแต่เพียงผู้รับเคราะห์ และกลุ่มองค์กรที่เป็นปากเสียงของเขาเท่านั้น ที่ยังพยายามทัดทานให้คิดตั้งชีวิตกันบ้าง. “เศรษฐกิจการเมือง” ของวงวิชาการไทยดูเหมือนจะปวารณาตัวกับภารกิจทัดทานการกลายเป็นอุตสาหกรรมแบบไม่ดูตาม้าตาเรือ. แต่การวิเคราะห์รัฐ, ทุน และชนชั้น แม้แต่ภายหลังเหตุการณ์พฤษภาคม ๒๕๓๕ ก็ไม่มีผลกระทบเชิงปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มใดๆ อย่างที่เคยเป็นเมื่อทศวรรษก่อนหน้านั้น.

งานเขียนของนิธิจำนวนมากจัดได้ว่าอยู่ในกระแสของฝ่ายทัดทานอุตสาหกรรมแบบไม่คิดชีวิต. แต่ดูเหมือนนิธิจะเป็นนักสังเกตการณ์และนักบทบาทวัฒนธรรมเสียมากกว่า. โจทย์ชุดใหม่ในขณะนี้เป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของแบบแผนการดำรงชีวิตทั้งในกรุง, เมือง และชนบท, ของค่านิยมและความรู้สึกนึกคิดของคนธรรมดาสามัญ ทั้งรวยและจน. การเปลี่ยนแปลงคราวนี้อาจจะทั่วด้านลึกซึ่งเสียยิ่งกว่าการถล่มทลายของโครงสร้างและวัฒนธรรมทางการเมืองเมื่อทศวรรษก่อน. ชาตไทยและสังคมไทยไม่ใช่ประเด็นเชิงเศรษฐกิจและการเมืองล้วนๆ แต่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในความหมายอย่างนิธิอธิบายไว้เอง ในบทแรกสุดของเล่มนี้. トラバเท่าที่เราสืบตามารู้จักโลกที่มีชาติสังกัดเสียแล้ว, ความเป็นชาติย่อมมีความหมายใหญ่หลวงเกี่ยวพันกับอัตลักษณ์ (identity) หรือคุณสมบัติของคนไทย ของสังคมไทย ว่าเคยเป็นมาอย่างไร และจะผันผวนหรือปรับตัวกันอย่างไรในภาวะที่จิ้งจิวจวนร้อนทุกวันนี้.

ผิวโลกที่เต็มไปด้วยชาติ ซึ่งเป็นมรดกของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ กำลังเผชิญการทำลายจากยุค “โลกาภิวัตน์” ของปลายศตวรรษที่ ๒๐. ด้านหนึ่งเกิดการรวมตัวกันเพื่อลดทอนสิ่งที่คขวางทางเศรษฐกิจระหว่างชาติ ซึ่งหมายถึงการลดทอนอำนาจอธิปไตยของชาติในบางส่วน. ในเวลาเดียวกัน ทูน, เทคโนโลยี และข่าวสาร แพร่กระจายอย่างรวดเร็วบนแดน, ซ้ำมรั่ว ลอครัฐเป็นว่าเล่น. อีกทั้งขณะนี้ยังจัดเป็นยุคที่มีผู้ลี้ภัยพลัดถิ่นอพยพหรือย้ายไปลงหลักปักฐานนอกบ้านเกิด เมืองนอนของตนมากที่สุดในประวัติศาสตร์มนุษย์; ความเป็นชาติที่มีสมาชิกอันมีคุณลักษณะร่วมกันหรืออดีตร่วมกันกลายเป็นเพียงความปรารถนาที่ผันผวน. แต่ในอีกด้านหนึ่งในโลกยุคเดียวกันนี้เองที่พลังของลัทธิชาตินิยมยังคงเป็นรากฐานของชาติ (เก่า) ที่เกิดใหม่จำนวนมากมายที่ยังคงปรารถนาจะมีชุมชนของสมาชิกที่มีอดีตและอนาคตร่วมกัน. ชาติยังเป็นพลังของความรัก, เกียรติยศ, การปราบปรามภายในชาติและระหว่างชาติ. ปราบฏการณ์สวนทางกันนี้เองที่ทำให้ชาติและชาตินิยมในเชิงวัฒนธรรมกลายเป็นประเด็นสำคัญขึ้นมาอีกครั้งในวงวิชาการของโลกตะวันตก.

ชาติสยามเพิ่งเกิดขึ้นมาได้ ๑๐๐ ปีเศษ พร้อมกับความหวาดวิตกต่อความมั่นคงของรัฐอย่างฝังจิตฝังใจ. ร้อยปีที่ผ่านมา ชาตินิยมและความรักชาติจึงมักเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่สำคัญเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ. เวลานี้ชาติไทยชนิดดังกล่าวกำลังก้าวไปสู่ชาติไทยที่มั่นใจในความมั่นคง จึงทะเยอทะยานและเริ่มแผ่อิทธิพล. ชาติไทยที่มั่นใจในตัวเองมีความหนักแน่นมากขึ้นต่อความแตกต่างหลากหลายในสังคม, ต่อความริเริ่มและเป็นตัวของตัวเองมากขึ้นของท้องถิ่น โดยไม่ถือเป็นภัยคุกคามต่อเอกภาพของชาติ. ชาติไทยชนิดใหม่กำลังก่อรูปก่อร่างขึ้นทั้งในทางปฏิบัติและในจิตสำนึกวิญญาณของผู้คน. ชาตินิยมทั้งที่เป็นแนวคิด จิตสำนึก และปฏิบัติการ จึงถูกวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น. แสดงให้เห็นว่า ผู้วิจารณ์มิได้เป็นส่วนหนึ่ง

ของสำนักในความเป็นชาติแบบเดิมอีกแล้ว. ภายใต้ภาวะเช่นนี้เท่านั้นที่เราสามารถมีระยะห่างจากความเป็นชาติที่เคยเชื่อว่าชีวิตเราสังกัดอยู่ เพื่อเฟื่องพินิจและเปิดเผยพลังอำนาจที่ผูกมัดจำกัดกรอบความรู้สำนึกของผู้คนในสังคมไทยมาเป็นเวลานาน. ภายใต้ภาวะเช่นนี้แหละที่เกิดคำถามใหม่ๆ ที่มุ่งจะศึกษาให้เข้าใจความคิดเกี่ยวกับชาติไทยเมืองไทยในกระแสวัฒนธรรมของชีวิตสมัยใหม่.

ณ จุดนี้เองที่ข้อเขียนของนิธิในเล่มนี้ต่างไปจากการศึกษาว่าด้วยรัฐและชาติในทศวรรษก่อน... ชาติไทยเมืองไทยในเชิงวัฒนธรรมมิใช่เรื่องของอุดมคติหรือมายา และไม่ใช่อัจฉินสำนึกจอมปลอม (ซึ่งบางคนถือว่าตรงข้ามกับสัจจะ). แต่ชาติไทยก็มีใช้ชุมชนการเมืองที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ตามธรรมชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือจะคงอยู่คู่ฟ้าดินตราวันสุดท้ายของโลก; ไม่ใช่สังคมที่กึ่งลือประวัติศาสตร์ใดๆ กำหนดให้ต้องเกิดขึ้นมีขึ้น. ความเป็นชาติเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเมื่อปรุงแต่งด้วยปัจจัยต่างๆ ทางการเมือง ก็กลายเป็นความเป็นจริงขึ้นมา ทั้งบนผิวโลก, ในความรับรู้ของเรา และในชีวิตปกติประจำวันของเราท่านทั้งหลาย.

ชาติและชาตินิยมในแง่ที่กำลังเป็นประเด็นซึ่งวงวิชาการในโลกตะวันตกให้ความสนใจเช่นกัน เพราะภายใต้ปรากฏการณ์เกี่ยวกับชาติที่สวนทางกันดังกล่าวก่อนหน้านี้ ความไร้สาระของชาติเป็นเรื่องที่ตระหนักกันทั่วไป. ประเด็นของทศวรรษนี้จึงมีใช้คำถามของยุคต้นสมัยใหม่ว่า “ความเป็นชาติที่แท้จริงอยู่ที่ไหน” อีกต่อไป. แต่กลับเป็นว่า ความเป็นชาติไทยได้รับการปรุงแต่งหรือถูกประดิษฐ์ขึ้นมาอย่างไร? ยืนยงอยู่ในความรับรู้ของเช่นนั้นได้อย่างไร? มีอิทธิพลต่อชีวิตของเรา, ร่างกายของเราอย่างไร?

“ชาติไทย เมืองไทย ในแบบเรียนประถมศึกษา” ซึ่ให้เห็นถึงคุณสมบัตินิยมของชาติไทยที่สะท้อนออกและสืบทอดโดยตำราเรียน. มโน

ทัศนคติที่ทรงอิทธิพลแพร่หลายอยู่ในศูนย์อำนาจทุกระดับ ไม่ว่าจะ เป็น “นายธนาคาร, รัฐมนตรี, นายกรัฐมนตรี, หัวหน้าคณะ รัฐประหาร, ศาสตราจารย์หรืออธิการบดีมหาวิทยาลัย...ทั้งนี้เพราะ เมื่อได้อ่านหรือฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมของคนเหล่านี้...ไม่พบว่า มีอะไรเกินกว่าที่ปรากฏอยู่แล้วในแบบเรียนประถมศึกษาเลย” (หน้า ๘๘). ชาตินิยมในโนทัศน์มาตรฐานนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน, มีความแตกต่างตามธรรมชาติที่สมัครสมานเข้าเป็นชาติอย่างสมมูล ราวกับอวัยวะต่างๆ ของร่างกายที่สมบูรณ์ดี หรือครอบครัวและ หมู่บ้านในอุดมคติที่มีมือที่อันทรงพลังมารวมกันและมีอนาคตสวยหรู ด้วยกัน, ส่วนปัญหาในชาติเป็นเพียงสิ่งแปลกปลอม ผิดปรกติที่ทำให้ ป่วยไข้ หรือทำให้ความรပ်รื่นสะตูดก็ก็เป็นครั้งคราว.

ในบทความนี้ นิธิอ้างแต่ต้นถึงหนังสือที่ทรงอิทธิพลมากใน โลกวิชาการเกี่ยวกับชาตินิยม คือ **Imagined Communities** ของ **Ben Anderson**, โดยเฉพาะบทที่ว่าด้วยชาตินิยมของทางราชการ. ปัญหาสำคัญๆ ของหนังสือนี้ที่เป็นปัญหาของบทความนี้ของนิธิ เช่นกัน. ประการแรกคือคำว่าจินตนาการหรือจินตกรรมในทั้งสอง ภาษา มีนัยยะว่า สิ่งที่ถูกขึ้นในสมองและอยู่ในสมองได้แปร (แปล) เป็นความจริงตามที่สมองกำหนด. มีคำกล่าวในแนวคิดทำนองนี้ว่า ถ้าหากคนในวัฒนธรรมหนึ่งไม่มีความรับรู้เรื่องใด สิ่งนั้นก็ไม่ต้อง อยู่หรือไม่มีความหมายใดๆ ต่อพวกเขาเลย, หรือกล่าวให้กระชับและ ทื่อไปกว่านั้นก็ได้ว่า หากไม่มีคำที่ไม่มีความจริง. ความรู้ใช่เป็นเพียง การทำความเข้าใจและอธิบายสิ่งที่ดำรงอยู่แล้วในธรรมชาติและสังคม, ไม่ใช่ความพยายามเข้าถึงสิ่งที่จะดำรงอยู่เป็นเอกเทศจากความรู้นั้น, และไม่ใช่ว่าการค้นพบ. ตรงกันข้าม, ความรู้กลับเป็น “พลังการผลิต หรือปัจจัยการผลิต” ด้วยเช่นกัน. ความรู้เป็นเงื่อนไขของการเกิดขึ้น ของสิ่งหนึ่งๆ; ไม่มีความรู้ไม่มีคำที่ไม่สามารถประติษฐานความเป็น จริงใหม่ๆ ขึ้นมาได้. **Anderson** ได้บรรยายไว้ในรายละเอียดว่า ลำต้นก ในความเป็นชาติมิได้จู่ๆ ปรากฏขึ้นเป็นชุดในสมองของปัจเจกชน คนใด. แต่เป็นกระบวนการที่ก่อรูปร่างท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของ

วัฒนธรรม, การสื่อสาร, การพิมพ์ และปฏิสัมพันธ์ของคนจำนวนมาก, แต่ดิฉันเน้นพรรณนามโนทัศน์ของความเป็นชาติไทย โดยมีได้อธิบายว่าก่อรูปร่างมาอย่างไร.

ประการที่สอง คือปัญหาของ “ชาตินิยมของทางราชการ”. ทั้ง Anderson และดิฉันชี้ถึงกระบวนการที่รัฐปลูกฝังสำนึกในชาติผ่านระบบการศึกษาสมัยใหม่, เรียกได้ว่า รัฐแพร่กระจายสำนึกแบบหนึ่งจากบนสู่ล่างสำเร็จอย่างรวดเร็ว โดยผ่านการกล่อมเกลาสมองกันตั้งแต่เด็กจนโต. แต่อันที่จริงไม่มีความรู้ใดๆ ความหมายใดๆ ในเรื่องใดๆ เลยที่ปราศจากคู่แข่ง คู่ขัดแย้งต่อสู้, ไม่มีความรู้ใดๆ เลยที่สามารถผลิตหรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาตามลำพังอำนาจของตน, แต่กลับจะต้องไปเกี่ยวข้องกับ, แลกเปลี่ยน, ประทะขัดแย้ง หรือผสมผสานกับความรู้อื่นๆ ที่ดำรงอยู่ก่อนเสมอ. อย่างน้อยที่สุด สำนึกในชุมชนแบบเดิมต้องปะทะประสานกับสำนึกในความเป็นชาติ. ในแง่นี้บทความนี้ของดิฉันทำได้ดีกว่าของ Anderson เพราะดิฉันเน้นชัดเจนโดยตรงว่ามโนทัศน์ของชาติไทยมีรากฐานมาจากหมู่บ้านและครอบครัวในอุดมคติ (ของชนชั้นปกครองไทย?). บางคนอาจกล่าวว่าชนชั้นนำไทยสร้างมโนทัศน์นี้ครอบงำทั้งสังคม แต่ผู้เขียน (ค่าน้ำ) กลับคิดว่าชนชั้นนำไทยก็คงไม่สามารถจะสำนึกถึงความหมายของชาติได้โดยไม่คิดผ่านสิ่งที่ตนเองรู้จักคุ้นเคยอยู่ก่อนแล้ว. ชาติ/หมู่บ้าน/ครอบครัวใหญ่ดูจะมีความสัมพันธ์ที่สมเหตุสมผลที่สุดแล้ว.^๑ ปัญหายังคงมีอยู่ว่า ผู้เรียนอย่างพวกเราได้รับการปลูกฝังมโนทัศน์ของหมู่บ้านและครอบครัวอุดมคติมาเช่นกันหรือ? อย่างไร? หรือเรายอมรับบทเรียนในตำรา มาทั้งค่าน้ำทั้งรูปธรรม นามธรรม และจิตใจสำนึก? โรงเรียนมีความสามารถขนาดนั้นหรือ? เด็กทุกวันนี้และในอนาคตอันใกล้มีจำนวนน้อยลงทุกทีที่เติบโตมากับครอบครัวแสนสุข, ครอบครัวขยาย และหมู่บ้านชนบท, แต่กลับคุ้นเคยกับครอบครัวกลางถนน, ครัวเดี่ยว

^๑ Eiji Muroshima, “The Origin of Modern Official State Ideology in Thailand.” *Journal of Southeast Asian Studies* 19 (1988), pp. 80-96.